

Isa i Merjem u perzijskoj književnosti¹

Annemarie Schimmel

Rezime

“Sin Merjemin, ona baklja vrlih osobina...” – ovako Muhammed Ikbal govori o Isau, a. s., u *Džavidnami*, svojoj velikoj mesnevi, objavljenoj 1932. god. Međutim, u nemuslimanskom miljeu neznatna je skupina onih koji su upoznati s važnom ulogom koju Isa i njegova čedna majka imaju u islamskoj tradiciji. Istina, postoji nekoliko studija čiji su autori obrađivali spomenutu tematiku (W. N. Wysham, Birge, S. Sorudi), kao i neobjavljeni rad dr. Šumise, predstavljen na kongresu iranologa u Bambergu (1991), ali one nisu dostupne široj javnosti. Kada je riječ o doticaju islama s Isaom, posljednjim velikim poslanikom prije dolaska Muhammeda, alejhisselam, neprestano se ova tema uzimala kao izvor dijaloga i razmjene mišljenja između muslimana i kršćana. Naravno, da je ova razmjena mišljenja nedvosmisleno ukazala na razlike koje postoje u izvođenju zaključaka o Isaovoj ličnosti.

---

¹ Naslov izvornika: Annemarie Schimmel, *Jesus und Maria in der Persischen Poesie*, Spektrum, Iran, 1992, Bonn.

KUR'AN NA VIŠE MJESTA GOVORI O ISAU, a. s., (Kur'an 4, 5, 19) i spominje ga kao *Riječ Božiju* (Kur'an, 3:45), božanski duh, *Ruhullah*, udahnut u Merjemino tijelo. Isa je nosio i nadimak *Mesih* (Kur'an, 4:171) dok se izraz/sintagma *Sin Božiji*, u pogledu njega, kategorički odbacuje (Kur'an, 5:116).

U Kur'anu, 4:157 jasno se odbacuje Isaovo raspeće: "I zbog riječi njihovih: 'Mi smo ubili Mesiha, Isaa, sina Merjemina, Allahova poslanika...' A nisu ga ni ubili ni raspeli, već im se pričinilo. Oni koji su se o njemu u mišljenju razilazili, oni su sami o tome u sumnji bili; o tome nisu ništa pouzdano znali, samo su nagađali; a sigurno je da ga nisu ubili." Ovaj kur'anski ajet poslužio je Mevlani kao potka za dužu stihovanu priču (6. svezak *Mesnevi*, stih 3267 i dalje) o tvrdoglavom i zavidljivom čovjeku koji se pretvarao da je Mesih i koji je uspio zavesti neuke ljude. U nastavku priča govori kako je razapet na križ umjesto pravog Mesiha.

Onaj Mesih s kojim se susrećemo u gnostičkoj književnosti na perzijskom i turskom jeziku propovjednik je na vrhu planine; skrušeni isposnik – oličen je ljubavnosti i blagosti.

Rumi Isaa, a. s., navodi kao primjer osobe, povjerenika ljubavi i božanskih tajni. U djelu *Fihi ma fihi* o Isau kaže:

"Isa, alejhisselam, mnogo se smijao, a Jahja, alejhisselam, mnogo je plakao. Jahja ga je upitao: 'Da li se ti osjećaš tako zaštićenim od suptilnih varki snažnoga Boga da se toliko smiješ?' Isa mu odvrati: 'Zar ti o suptilnoj profinjenoj i začudnoj pažnji i brižljivosti snažnoga Boga ne znaš ništa čim toliko plačeš.' Jedan od Božijih odabranika koji se tu zadesio upitao je Istinitog Boga: 'Čiji je mekam uzvišeniji?' Stigao mu je odgovor: 'Ja sam tamo gdje Me moj rob zamišlja. Svaki rob ima (vlastitu) predodžbu i sliku o Meni. U kojem god Me obliku on zamisli, ja sam tu. Rob sam one predodžbe koja je istinita. Maska mi je ona stvarnost u kojoj nema istine'."

Mesih je učitelj u savladavanju srdžbe. O tome Mevlana u *Mesnevi* kaže:

*Jedan čovjek domišljati upita Isaa:
Šta je najteže od svekolikog postojanja?*

*Dušo, kaza mu, najteža je srdžba Božija
Od koje, k'o nas, i Pakao drhtaj obuzima.*

Upita ga domišljati od srdžbe Boga šta je zaštita?

Reče: Ostaviti srdžbu svoju istog trena.

(Svezak IV, stihovi 115 i dalje)

Mesih nas poziva da zatvorimo oči pred ružnim i nedoličnim prizorom. Attar i Nizami u formi stihovanih priča opisuju kako je Isa, a. s., sa svojim apostolima prolazio pored leša mrtvog psa i kada su se svi počeli žaliti zbog ružnog prizora pred sobom i jakog zadaha koji se širio od leša, Isa je i u tome svemu pronašao ljepotu:

Leš mrtvog psa ležao je nasred puta.

Zubi izvirivali su iz otvorenih usta.

Zadah ružni od psa širio se,

Isa Merjemin kad' približio se,

Saputnicima reče: Ovaj pas što ovdje je,

Vidi bjelinu zuba njegovih što ukazuju se.

Ništa ružno u njemu vidio nije.

Onu ružnoću k'o ljepotu gledao je,

Čistoti pogleda uči se, ako rob pravi si,

Gledaj okom čistim, ako puninu hoćeš vidjeti.

(Attar, *Musibetnama*)

Göte, podsjećajući na ove stihove, u svom *Zapadno-istočnom divanu* kaže: “Jedan čisti duh – o kojem govori ova stihovana priča – može u svemu motriti ljepotu”.

Isa, a. s., koji je jedan istinski asketa nema određeno obitavalište i može otpočinuti i odmoriti se gdje god se zadesi. O ovome govori Evanđelje po Mateju (poglavlje 8 i 10). Od pjesnika islamske provenijencije Senaji u svome *Hadikatul-hakikatu* i Attar u *Musibetnami* donose stihovane priče o tome kako je Isa umjesto jastuka pod glavu stavio pola cigle. Kada ga je šejtan ismijao zbog toga, govoreći da i pola cigle predstavlja oblik vezanosti za “dunjaluk”, Isa je uze i hitnu daleko od sebe:

*Isa Merjemin u snu bio je,
Pola cigle pod glavu stavio je.*

*Isa se prenu iz slatkoga sna,
I pored sebe vidje prokletog Iblisa.*

*Reče: Prokletniče zašto stojiš tu?
Reče: Stavio si pod glavu ciglu moju,*

*Pošto dunjaluk cijeli u mom posjedu je,
I komad cigle, jasno, da moj je.*

*Sve dok raspolažeš posjedom mojim,
Sam sebe guraš putem mojim.*

*Isa uze ciglu i hitnu je od sebe,
Glave na zemlji snu prepusti se.*

*Pola cigle kad' baci Iblis mu rekao je,
Ja sada odlazim, sanak nek' ugodan ti je.*

(Musibetnama)

Ovu temu Mevlana je na jedan veoma lijep i prijemčiv način, poi-gravajući se riječima *اوى* (*āvā*) u značenju “ris” i *ماوى* (*ma' vā*) u značenju “sklonište” – što je gotovo neprevodivo – obradio, u djelu *Fihi ma fihi*.

Prenosi se da je Isa, alejhiselam, lutao pustinjom. Počela je padati jaka kiša. Isa se nakratko sklonio pred kišom u pećinu koja je bila nastamba jednog risa. Došla mu je objava: “Izlazi iz 'kuće' ovog risa jer svojim prisustvom narušavaš mir njegovih mladunaca”. Rečeno mu je: “Mladunčad risa imaju svoje sklonište i mjesto gdje borave, ali sin Merjemin nema ni utočišta, ni mjesta, ni kuću, ni odmorišta”. Bog mu je kazao: “Ako mladunčad risa imaju stanište, takav Ma'suk (poput Mene) ne bi ih izgonio iz kuće. Ali ti imaš takvog 'goniča'. Ako nemaš dom, čemu strah, jer dobrota i blagost tog 'goniča' i okrilje takvog ogrtača u koji si samo ti zaogrnut jeste ono što te 'tjera'. To vrijedi više od stotine hiljada nebesa, Zemlje, dunjaluka i Ahireta; i Prijestolja i trona Božijeg”.

Isa Mesih na ovome svijetu primjer je osobe bez domovine:

*Isau Merjeminu jedan ovo rekao je:
Svjetlost tvoja poput sunčeva svjetla je.*

*Pa zašto bez kuće ti si?
Nisam lud, Isa mu odvrati.*

*U vječnost što pratiti me neće,
Zar takvo što meni dolikuje?!*

*Pratiti te neće na tvom Putu ništa,
Tamo nema razlike između šaha i prosjaka.
(Attar, *Musibetnama*)*

Ove Isaove riječi znače: dunjaluk je jedan most; pređi preko njega i ne gradi kuću na mostu. Ove riječi zabilježene su krasnopisom unutar dvorca Ekber Šaha.

Neki perzijski pjesnici iz srednjeg vijeka preuzeli su predaje iz Evandjelja. Takav primjer nalazimo u stihovanoj priči Senaija u *Hadikatul-hakikatu* o tome kako je neki čovjek kada je ugledao ružan i nedoličan primjer iskopao sebi oči. (Ovaj događaj pripisuje se jednom od prinčeva regije Send, koji je živio u XVI st.) Fragmenti iz četiriju Evandjelja nedvojbeno su pronašli svoj put u perzijskoj književnosti, kao primjerice ovaj: “Ali ako so obljutavi, čime će se ona osoliti? Nije više ni za što...” (Evandjelje po Mateju, stavak 13.); ili ovaj hadis-kudsi: “Bijah bolestan, a ti nisi došao da me obiđeš...” koji je inspirirao Mevlanu za priču o Musau, a. s., i čobaninu iz II sveska *Mesneviye*. Katkada se u ovim stihovima zamjećuju primjeri jedinstvenih i neporedivih aluzija. Naprimjer, kada Nasir Husrou kaže da čovjek ne treba “manu i prepelice” bacati svinjama pod noge, riječ je o poznatoj kur’anskoj pripovjesti o Izraeličanima, kojima je dojadilo da jedu “manu i prepelice” (Kur’an, 2: 57), a koja se dovodi u kontekst predaje iz Evandjelja o bacanju bisera i dragulja svinjama pod noge.

U islamu svaki poslanik predstavlja jednu od božanskih mu'džiza, a kada je o Isau, a. s., riječ njegova jeste mu'džiza to da je rođen bez oca. Ova tematika posebno je naglašena u Attarovim stihovima, a i drugi pjesnici smatrali su da je ovo još jedan dokaz božanske svemoći. Ako je On hazreti Adema stvorio bez oca i majke, hazreti Havu bez majke, zašto onda ne bi mogao stvoriti i hazreti Isaa bez oca?

U Kur'anu, 19: 31 navodi se kako je Isa progovorio u kolijevci da bi pokazao i odbranio majčinu neporočnost i čistotu. Ovaj ajet u svojim stihovima preuzeo je veliki broj pjesnika kao Rešiduddin Vetvat i Nizami. Ovaj potonji, naprimjer, cvijet ljiljana poredi s Isaom, novorođenčetom. U perzijskoj književnosti ljiljan se predstavlja kao cvijet s "deset" jezika koji svojom "šutnjom" slavi i zahvaljuje Bogu na Njegovim mu'džizama.²

"Božanska trpeza", ona zagonetna nepoznanica o kojoj govori Kur'an, s nebesa je spuštена Isau, a. s.³ Mevlana Dželaluddin Rumi smatra da je vjerovanje ljudi u ovu mu'džizu neznatno jednako kako je bila neznatna zahvalnost Izraelićana na "mani i prepelicama". Razlog ovoga nevjerovanja, po Mevlani, jeste u tome što mu'džizu spuštavanja *trpeze* mogu pojmiti samo oni koji su se postom i uzdržavanjem pripravili za taj čin božanske svemilosti. Ovaj detalj u trenu nas vraća na post hazreti Merjeme nakon Isaova rođenja.⁴ Mu'džizu *trpeze* Hakani promatra iz jednog drugačijeg ugla: svako, već prema svojim sposobnostima i zaslugama, prima božanska uzdarja. Hazreti Isa stiže do božanske trpeze, a magarac do slame.

Peta kur'anska sura najvažniji je izvor u promoviranju Isaa, a. s., kao iscjelitelja i pomagača nadnaravnih sposobnosti koji vraća vid slijepima od rođenja; liječi bolesne i oživljava mrtve. Od svih Isaovih osobenosti u perzijskoj poeziji posebno mjesto se daje njegovu liječenju slijepih od rođenja. Rešiduddin Vetvat proljetni povjetarac upoređuje s Isaom jer i proljetni povjetarac otvara "slijepo oči" (latice) narcisa. (Narcis se u perzijskoj književnosti uvijek poredi s okom zbog svoje bijele boje. Ova narcisova bjelina jeste "sljepoća" u odnosu na oko.) Ovu mu'džizu Mevlana je stavio u središte priče o jednom isposniku koji je ostao slijep, ali nije dopustio da tuga preplavi njegovo srce, budući da mu je Isa darovao duhovni vid:

² Sličnog je značenja i Attarov stih:

*K'o ljiljan slobodni, što deset jezika zbori,
Sa devetog neba odzvanja glas: istina ovo je* .

³ "Ja ću vam je spustiti", reče Allah, "ali ću one među vama koji i poslije ne budu vjerovali kazniti kaznom kakvom nikoga na svijetu neću kazniti" (Kur'an, 5: 115).

⁴ Hakani veli:

Šta bješe Isaov govor po rođenju?

Šta Merjemin post u trenu rađanja bješe?

*Isposniku nekom sudrug njegov reče,
Manje plači da vid ne ošteti se.*

*Isposnik reče postoje samo hala dva,
Oko il' vidi, il' ne vidi ljepotu Boga.*

*Oči, ako Hakkov nur, vide čemu tugovanje?
U sjedinjenju s Njim vid ako nestane.*

*A ako Hakka ne vide, reci odlazite.
Takve oči nesretne, reci slijepo budite.*

*Ne žali za očima jer imaš Isaa,
Ne skreći pa da ti daruje dva oka prava.*

*Isa tvoga ruha uz tebe je,
pomoć traži, divan pomagač li je.*

(Mesnevija, svezak II, 449)

Ali, ima očiju kojima čak ni Isa ne može povratiti vid.
Osim toga, on liječi bolesne. Mevlana veoma upečatljivo i živopisno
dočarava ovaj aspekt Isaove ličnosti:

*Ljudi srca su što i Isaova isposnička ćelija,
Pazi, pazi, bolesni ne napuštaj vrata ova.*

*Sa svih strana skupljaju se ljudi,
Slijepi, šepavi, nemoćni, u ogrtač odjenuti,*

*U cik zore pred vratima Isaa isposnika
Da ih dahom svojim oslobodi grijeha.*

*Nakon što bi vird i dovu proučio,
Dobri mu'min ranim jutrom van bi izašao.*

*Vidio bi bolesne u gomilama iznurene
Pred vratima u nadi i očekivanju što sjede.*

*Kazao bi: O nevoljnici, od strane Boga
Uslišane su vam potrebe kol'ko god vas ima,*

*Ustajte i krenite bez bola i napora
U pravcu oprosta i plemenitosti Boga.*

*Svi k'o deve nogu svezanih,
Kad uzlovi olabave im se,*

*Sretni i veseli krenuše kućama,
Njegovom dovom postaše lahkoga koraka.*

Ali, kada bolesni i iznemogli ozdrave, većina ih zaboravi zahvaliti se svome dobrotvoru i iscjelitelju:

*Mnogo bolova ti pretrpio si.
Šah mu'mina onaj ozdravljenje dariva ti.*

*Lahak korak posta hromost tvoja,
Bez tuge i tegobe posta duša tvoja.*

*Ti, glupane, nogu uzlom veži
O ljenjivče, da sebe izgubio ne bi,*

*Zaborav i nezahvalnost tvoja
izbrisa onoga što nektar ti dariva.*

Očaravajući Isaov povjetarac pirka skraja nakraj perzijske i turske književnosti u kojoj je Isa "eliksir i vrhunska alhemija". Rumi nebrojeno mnogo puta ašk i "ludilo" zaljubljenosti poredi s Isaom, koji će savladati patnje i bolove čovječanstva (Dedždžala). Vjerovanje da će Isa – koji je bajrak i obilježje Kijameta – i čuvajte se da tada ne zapadnete u sumnju, i slijedite njegove naloge koji vode putem ispravnim – prije proživljenja voditi borbu sa Dedžalom i savladati ga, Mevlana motri u kontekstu njegovih iscjeliteljskih sposobnosti, smatrajući sina Merjemina oličenjem potpunoga učitelja. Isa dobro zna da postoji bolest koju ni on, usprkos svojim sposobnostima, ne može odstraniti. Ta se bolest zove

“neznanje i glupost”. U jednoj dirljivoj priči Mevlana govori o Isaovu bijegu u planinu:

*Isa Merjemin ka planini u bijeg se daje,
Rek'o bi lav krv njegovu proliti hoće.*

*Jedan za njim potrča i reče: Hej, stani!
K'o ptica što “letiš”, niko te ne goni?*

*Pokraj njega žurno trčao je,
A on, u žurbi, ništa ne reče.*

*Stani na trenutak, Bogom kunem te,
Jer mi je teško da stignem te.*

*Od koga bježiš, plemeniti, u planine,
Ni lav, ni dušman, ni strah ne gone te?*

*Reče: Od glupaka bježim, odlazi od mene,
Slobodu hoću, ne veži me za sebe.*

*Onaj upita: Zar Mesih onaj nisi ti,
Što slijepima i gluhima lijek si?*

*Reče: Taj sam. Reče: onaj šah nisi ti,
Što dovi iz gajba utočište si.*

*Kad dovu tu proučiš nad umrlim,
Skoči k'o lav u lovu gonjeni?*

*Reče: To sam ja. Reče: Zar nisi ti
Onaj što pticu glinenu oživi?*

*Reče: Jesam. Reče: O čisti Ruhu,
Što želiš, činiš, strah čemu?*

*Takav dokaz u svijetu kakav imaš ti
Niko od robova premac u tome nije ti.*

*Reče Isa: Tako mi čistog zata Božijega,
Kreatora tijela i duše što mu je prethodila,*

*Tako mi Zata i Njegovih čistih svojstava,
Da se okiti njima ima li ikog' dostojnoga.*

*Ono začudno Najveće ime koje sam ja
Učio gluhim i slijepim zarad ozdravljenja.*

*Planini kamenitoj učih ga, rascijepi se
Do utrobe raspори hrku svoje nutrine.*

*Učih ga pred truplom, ime ga oživje
Nepostojanje njime zazvah, stvar pojavi se.*

*Učih ga srcu ahmaka najmanje
Hiljadu puta, al' ne bi mu lijeka,*

*K'o kamen tvrdi posta i takav i osta,
K'o pijesak živi jalovi, bez rastinja posta.*

*Upita onaj: Kakva je mudrost ta da Ime Božije
Djelotvorno je jednima, a ovome lijek nije?*

*I jedni i drugi bol trpe pa zašto onda
Oni su izliječeni, a ovome bolest ostala je?*

*Reče: Bol ahmaka srdžba je Božija,
Slijepi i gluhi nisu pogođeni srdžbom Boga.*

*Bolest je bol što milost donosi,
Glupost je bol što ranu nosi.*

*Bježi od ahmaka k'o Isa što je bježao,
Govor glupaka mnogo je krvi prolio.*

*Malo-pomalo zrak vodu krade,
Tako i ahmak vjeru vašu krade.*

*Onaj bijeg Isaov iz straha ne bješe,
On je pod zaštitom, zarad pouke bješe.*

(*Mesnevi*a, svezak III, 2070 i dalje)

U suri 5: 110 Kur'an govori se o Isau kao iscjelitelju, koji je od gline sačinio male ptice i u njih udahnuo od svoga čudotvornog duha i oživio ih "Allahovom, dželle šanuhu, dozvolom":

*Voda i glina, kad Isaovim dahom se stopiše,
Krila i perje raširiše, ptica posta i vinu se.*

Na temelju ovoga kur'anskog kazivanja, perzijska književnost prepuna je aluzija o oživljavajućoj snazi Isaova daha. Nebrojeno puta Isaov dah u poeziji simbolizira mašuka pred kojim je ašik poput glinene ptice. Samo je mašuk u stanju da u ašikovo tijelo, polumrtvo od čežnje, svojim oživljujućim dahom udahne novi život. Poljubac koji je kao međusobna razmjena dahova u Mevlaninoj poeziji snagu crpi iz čudotvornog Isaova daha:

*Ako sebe pitaš kako Mesih udahnjuje život,
Poljubac mu podari, dušo moja, jer to je to.*

Isa nije samo oličenje mašuka, već je i proljetni povjetarac (*nesim*), koji nakon hladne i ciče zime u kojoj je bilje svehlo, donosi poruku radosti o ponovnom oživljavanju prirode. Ovu alegoriju susrećemo u poeziji Enverija, i ne samo Enveri, nego i drugi pjesnici kroza svoj poetski iskaz proljeće dovode u vezu s Isaovim oživljujućim dahom:

*Zrak Mesihov dah posta a lahor mošus mirisni,
Drveće ozeleni a ptice se pjevom oglasiše.*

(Hafiz)

Naravno, ova poređenja i metafore ne trebaju se ograničiti samo na gazele i gnostičku poeziju. I panegirički pjesnici u svojoj poeziji govorili su o snazi Isaova daha. Navest ćemo kao primjer dva znamenita pjesnika: Ferruhija i Hakanija, koji su svoje mecene, kao i emire, upoređivali s

Isaom, a. s.⁵, jer su svojom dobrohotnošću, plemenitošću, darežljivošću i pravednošću udahnjivali novi život zamrloj državi isto onako kako je Isa iznova oživio Lazarusa.

Čini se da su neki, neistinito, sebe predstavljali čudotvorcima poput Isaa. O takvima Nasir Husrou kaže:

*Nije svako kao Mesih, pa makar
mu se majka zvala Merjem.*

ili:

*Nije kao Musa svaki što Imran otac mu se zove,
nit' je kao Isa svako kome majka Merjem je.*

O istome govori i ovaj Enverijev stih:

*Svako ko štap il' magarca ima,
Ne nosi ime Musa ili Isa.*

(U perzijskoj poeziji veoma često imena ovih dvaju velikih poslanika nalaze se jedno pored drugoga).

Göte, pozivajući se na stih Sadijeve poezije, u svom *Zapadno-istočnom divanu* piše: "Kada bi Isaova magarca odveli u Mekku, ovo putovanje ne bi ostavilo nikakva traga na njegovu ćud i prirodu. Ostao bi i dalje isti onaj magarac!"

*Isaova magarca, ako bi u Mekku odveli,
Kad' se vrati još uvijek je magarac.*

(*Đulistan*, 7. poglavlje, hikaja br. 1)

Poput mnogih drugih pjesnika, i Mevlana opetovano upozorava da, iako je Isa uzdignut na nebo, njegov je magarac, ipak, ostao na Zemlji.

Duše poput Isaove odnose na svod nebeski, / Čemu žalost ako puta nema za truplo magarca?

Magarac je od davnina poznat kao stvorenje koje se nalazi na najnižoj razini tjelesnih prohtjeva. (Radi podsjećanja pogledati priču o robinjici, gospodarici i magarcu iz 5. sveska *Mesnevije*.)

S profinjenom pronicljivošću koja se ne zamjećuje ni kod jednog drugog pjesnika Mevlana je u svojoj poeziji opisao suprotnosti, razmi-

⁵ I Enveri je napisao hvalospjev posvećen Imaduddinu Perviz-šahu.

rice i neslaganja između materijalnog tijela (*magarca*) i čovjekova srca i duše (*Isaa*):

*Duše po svojoj biti dah su Isaa,
Jedan dah je mehlem, a drugi je rana.*

*Isaa si ostavio, a odgajaš magarca,
Jer je magarac vidljiv iza zastora.*

*Isaova sretna zvijezda znanje su i spoznaja,
Magarac je bez zvijezde, o ti magarećih osobina.*

*Revanje magarca, kad čuješ, sažali ti se,
A ne znaš, tvoja magareština na to navodi te.*

*Sažali se na Isaa, a magarca ne žali,
Nemoj pamet čudi svojoj podlagati.*

*Ćud svoju ostavi neka gorko ječi,
Napusti je i dug prema duši oduži.*

*Godinama robov'o si magarcu, toga dosta je,
Jer rob magarca od samog magarca gori je.
(Mesnevija, svezak II, 1850 i dalje)*

Stoga, ne treba očekivati da se magarac hrani onim “slatkišima i užicima” namijenjenim Isau. Ona slatkoća koja je na cijeni kao nesvjesnost o vlastitome biću, duhovni zanos i opijenost, sve to istječe iz Isaova srca.

*Nije šteta ne dati Isaovu magarcu šećera,
Da voli slamu u prirodi je magarca.*

Gubitak magarca jeste često ponavljana tema u perzijskoj poeziji. Izgubiti magarca blagodatna je šteta, jer je vezana za materijalne stvari i ovozemne tjelesne prohtjeve. Naravno, Mevlana vjeruje da i magarac može “poletjeti na krilima ljubavi”. I materija može poprimiti duhovnu komponentu i postati čista.

Začudna proturječnost (magarac – Isa) koja vijekovima traje, poput većine ostalih primjera, u kasnijim periodima poprimila je prizvuk blage

ironije. Tako, Kaani Kašmiri kaže: “Ko god Prijatelju govori o Isaovim usnama, taj je magarac”.

Gnosticici su posebnu pažnju posvećivali “Ademovu srcu” kao jedinom organu koji je po svojoj zbilji sjedište spoznaje o Bogu: Isa je upravo to srce koje se napaja “mlijekom zikra”.

Kao što je kazano ranije u radu (prema islamskom vjerovanju), Isa nije razapet na križ, već je uzdignut na nebo. Mevlana veli: “On je na krilima ‘dove’ otišao na nebo”. Prije Mevlane, Senaji je u svome *Hadikatul-hakikatu* kazao da se iskrena dova i zamolba uslišavaju onda kada Isa, a. s., s četvrtog neba na onu dovu izgovori “Amin”! Sada se treba zapitati zbog čega Isa, uprkos svome isposništvu i ljubavi prema Bogu, nije dosegnuo najveću razinu nebesa, nego je uzdignut samo do četvrtoga neba? Gazali, kojega su manje-više slijedili Senaji i Attar, od svojih je prethodnika naučio da je Isa tokom svojih putovanja uza se imao češalj i čašu. I kada je vidio da se može počesljati prstima i da se može napiti vode iz šake, odbacio je oboje. Jedino što je Isa imao uza se bila je jedna igla. Za Božijeg odličnika, kakav je on bio, igla je bila dovoljna potvrda da on još uvijek nije pokidao sve veze sa dunjalukom. Jedna sićušna igla neznatne težine, budući da je Isa bio na razini potpunog čovjeka, koji je iskusio sjedinjenje, u njegovu je slučaju bila teža od Karunova blaga, koji je pod njegovom težinom utjeran pod zemlju. O Isaovoj igli Džami kaže da je bila “poput trna zabodenog u petu njegova duhovnog pregnuća”.

Dešavanja vezana za Isaa i njegovu iglu u kasnijem periodu poprimila su drugačiji prizvuk. Tako Hakani, vješti majstor poetskog izražaja, u svojim stihovima ovu iglu dovodi u vezu s “Merjeminim koncem”:

*Slijepim srcima Isaovu iglu ne dajem,
Onim što perdu trgaju Merjemin konac ne prodajem.*

Isa je, čak, i na četvrtom nebu dovoljno daleko od dunjaluka i ljudskih potreština. Stoga i Mevlana (sa blagim negodovanjem) pita: “Kakve veze Isa, koji je na četvrtom nebu, ima sa samostanom?”

Jedan blagi prijekor upućen Isau preuzima se iz riječi koje se pripisuju Poslaniku islama, a koje su na jedan poseban način povezane s pričom o igli. Ova predaja ponavlja se kod Sirradža i drugih sufijskih autora. Mevlana, nadahnut ovom predajom: “Da je njegov jekin (Isaov, a. s.) bio malo čvršći, hodao bi po zraku”, ovako pjeva u svojim stihovima:

*Ahmed veli da je jekin veći bio,
Zrak bi mu jahalica i sigurno mjesto bio.*

*Kao ja što po zraku plovio sam,
U noći Mi'radža sudrug postao sam.*

(*Mesnevija*, svezak IV, 1186)

Na temelju predaja, Isa je jedino mogao hodati po vodi. Nailazimo na stihove u kojima se riječ “*voda*”, kako rima stiha ne bi bila narušena, donosi u značenju mora:

پور مریم سیر کردن بر یم
Merjemin sin hodio je morem.

Na osnovu hadisa koji prenosi Ibn Hanbel, hazreti Merjem jedna je od četiriju odabranica svijeta. Merjemino se ime s iznimnim poštovanjem spominje u različitim kontekstima (Kur'an, 3: 31; 76: 22; 21: 19; i u suri 19). Djevica Merjem, koja je odgajana u mihrabu i kojoj je hrana dolazila na nadnaravan način – sve to nepobitan je dokaz Božanske svemoći i nadnaravnosti. Zbog riječi ”mihrab” iz sure *Āli Imrān*, ajet 37: “Kad god bi joj Zekerija u mihrab ušao, kod nje bi hrane našao...”, ovaj ajet ukrašava mihrabe mnogobrojnih džamija. Na koncu, ukazao joj se Džibril i božanski dah u skute joj udahnuo i “Riječ Božija” u njoj se nastanila. Opis ovoga poslanja i spuštanja božanske milosti koji donosi Mevlana u *Mesneviji* predstavlja jedno od najprofinjenijih svjedočanstava o iznimnom poštovanju i uvažavanju Merjemine ličnosti u islamu:

*Ugleda Merjem lik prekrasni
Srca osamljena što krade i privlači.*

*Izniknu pred njom iz utrobe zemlje
Ruhul-emin, onaj mjesec i Sunce.*

*Izniknu iz zemlje, jasno, bez zastora,
K'o što Sunce s istoka se pomalja.*

*Tijelo Merjemino drhtaj obuze,
Poluodjenuta bluda plašila se.*

*Kad bi Jusuf jasno lik ovaj vidio,
Od ushita ruke svoje k'o žena bi posjekao.*

*Kao ruža procva, pred njom iz zemlje glinene
Kao mašta kad glavu iz srca podigne.*

*Merjema se obeznani, sva obamrla,
kaza: Sklanjam se u okrilje Boga,*

*Jer bješe svikla ona žena čedna
povlačiti se u prostranstva gajba.*

*K'o meleka bez kraja kada svijet vidje,
Razborito bedem diže, da od njega zaštiti se,*

*Da u trenu smrt tvrđava joj bude,
Da neprijatelj od njena puta ne odvрати je.*

(Mesnevlja, svezak III, 3700 i dalje)

Vjeronanje u Isaovo rođenje od majke-djevice predstavlja jedan od temeljnih kur'anskih postulata. Jedanput sam svoje studente u Ankari, dajući jedan generalni presjek "modernog kršćanstva", podsjetila na činjenicu da znatan broj modernih kršćana više ne vjeruju u Merjemino djevičanstvo. Na to je jedna od studentica skočila i srdito rekla: "Pa, dakle, mi smo veći kršćani od vas!"

U perzijskoj književnosti hazreti Merjem simbol je svega lijepog i voljenog, čak ako kod evropskog čitatelja ovakva poređenja u izvjesnoj mjeri izazivaju podozrenje. U prvim stoljećima perzijske poezije Merjem je opisivana kao grana drveta koja, oplodena Džibrilovim dahom – proljetnim povjetarcem "porađa" pupoljak cvijeta. Kada se taj pupoljak otvori, postaje purpurna ruža - Mesih. Ebu Ali Mervezi u stihovima pjeva:

*S proljećem svijet obnovi se, svjež i zelen posta,
Zeleno drveće znamenje posta, a zemlja obilježena.*

*Nesim ponoćni Džibril posta da bi,
Listovi i grane drveta Merjemino suho stablo postali.*

Poređenja slična ovima nalazimo u velikom broju Mevlaninih stihova. Posebno mjesto u njima zauzima miris ruže. Ružin miris jeste taj koji udahnjuje novi život, baš kao što je duše oživljavao Isaov dah. Njemačkog čitatelja ovi stihovi podsjećaju na božićnu pjesmu: “Crvena je ruža procvala...”.

Čak se i na oblake gleda kao na hazreti Merjem, jer su oblaci za ovaj svijet isto što i oživljavajuća božanska milost. Indijski pjesnik Neziri monsunske oblake upoređuje s Merjem. U poeziji Menučihrija nailazimo na stihove u kojima se Merjem upoređuje s groždem. I grožđe, kada je “djevičansko”, ako se oplodi, iz njega nastaje vino. Na temelju ovog poređenja možemo razumjeti zašto se u iransko-indijskoj poeziji XI i XII hidžretskog st. pehar vina, “pića koje oživljava dušu”, poredi s Merjem.

Kada pjesnici “djevičanske” misli, tj. neizrečene misli porede s Merjem, to nam je shvatljivo. Budući da njihove misli i nadanja nikada nisu bila dostupna drugima, ona mogu, Božijom brižljivošću i pažnjom, poprimiti formu začudnog izražaja koji će imati onu utjecajnu snagu kakvu su imale Isaove, a. s., riječi kada je već u kolijevci posvjedočio neporočnost i čistotu svoje majke.

Kada pjesnik govori o nadnaravnosti Isaova rođenja (Kur’an, 19), onda to sobom nosi i jednu posvemašnju impozantnost. Kada su hazreti Merjem ophrvali porođajni bolovi, sklanja se pod stablo suhe palme koje smjesta u njeno krilo spušta svježe i sočne hurme. (Preljepa pjesma “Palma” Paula Valerysa refleksija je ovoga kur’anskog ajeta).

Iranski pjesnik pjeva o tome da kada u ruku uzme suhu trsku (pero), ono kroz njegove stihove nadahnućem postaje slatko voće (Džami).

Katkad se u perzijskoj poeziji Isaovo nadnaravno rođenje i svjedočenje o čednosti majke spominje zajedno s trudnoćom Jahjaove majke-nerotkinje (Kur’an, 3: 40). Koliko je meni poznato, jedino Mevlana u svojoj *Mesneviji* govori o tome kako se Jahja još u majčinu stomaku naklonio Isau, a. s., u Merjeminu stomaku:

*Krišom Merjemi majka Jahjaova
kaza: Prije nego osjetih da sam bremenita,*

*Jasno vidjeh u stomaku tvome kralja,
Odličnika odabranoga, Poslanika znanoga.*

*Kad zatrudnjeh kao što si i ti,
U stomaku mom čedo se nakloni,*

*Moje čedo tvome čedu nakloni se,
Od naklona tog bol u tijelu pojavi se.*

Merjem se, ponekad, najčešće kod Mevlane, razumijeva kao tijelo u kojem živi ruh. Kada tijelo svojom voljom trpi bol zarad Mašuka, taj bol udahnjuje dušu tijelu. Ovu misao Mevlana je objasnio u djelu *Fihi ma fihi*:

”Bol je taj koji je vodič čovjekov u svemu što on radi. Dok njegova nutrina ne ‘porodi’ bol za nečim i dok čovjek ne osjeti ljubav spram nečega, on neće ni namjeravati išta uraditi. Bez bola je takvo što nemoguće, bilo da se radi o dunjaluku, ahiretu; bilo o trgovini; bavljenju zvjezdoznanstvom i sl. Dok se u Merjem nisu pojavili porođajni bolovi, nije se zaputila k onom sretnom stablu: ‘I porođajni bolovi prisiliše je da dođe do stabla jedne palme’ (Kur’an, 19: 23). Bol ju je dovela do stabla i suho drvo postalo je bremenito voćem. Tijelo je kao Merjem i svako od nas ima svoga Isaa. Ako se u nama pojavi bol, ona će “poroditi” našega Isaa, a ako bola ne bude, Isa će se onim skritim putem kojim je i došao povratiti svome Izvoru, a mi ćemo ostati uskraćeni i bez ikakvih vijesti o njemu.

Ovo nam govori da je Mevlana pola stoljeća prije Meistera Eckharta govorio o nečemu s čim su se čitatelji kršćanske provenijencije upoznali kroz djela njemačkih gnostičkih spisatelja srednjega vijeka. Sa druge strane, isposništvo kao jedan stil života bilo je podvrgnuto kritici. Rumi u djelu *Fihi ma fihi* u jednom pasusu na arapskom jeziku u veoma oštrom tonu aludira na besmislenost stava da jedan slabašni čovjek može biti Sin Božiji.

Nemali je i broj kritika upućenih Crkvi, samostanima i ortodoksnim kršćanskim sektama. Jedna od takvih jeste i Mevlanina priča o vjerolomnom veziru koji je unio razdor među kršćane, iz prvog sveska *Mesnevije*. Uspijevaju se spasiti jedino oni koji temeljitim proučavanjem Evanđelja ispravno razumijevaju nagovještaj o dolasku budućeg Poslanika Ahmeda (*Paraklet*). Paraklet je upravo Perikletos, na kojeg nailazimo u islamskim tefsirima i kojim se aludira na ime Ahmed (Kur’an, 61: 6). A Ahmed je, upravo, poslanik Muhammed, a. s.”⁶

⁶ Ovu temu Mevlana je obradio u prvom svesku *Mesnevije: Hvalospjev u čast Muhammeda Mustafe, alejhisselam, / čije je ime spomenuto u Evanđelju*; stihovi 727 i dalje.

Međutim, predstavnici “modernoga kršćanstva” tradicionalnoj slici dali su jednu drugačiju boju. Kapitalistički moćnici Velike Britanije jednim potezom izmijenili su ideale kršćanskoga svijeta. O tome Muhammed Ikbal, s čuđenjem, u *Džavidnami* piše: “Zapadnjaci svaki dan čine izdaju spram Isaa i ubijaju ga, dok je Jehuda izdao samo Isusovo tijelo.” Ovaj pjesnik, prije desetak godina, kazao je: “Iako se doima da današnja Evropa može činiti Isaova nadnaravna djela, čudnije je od svega to da “evropski Isaov dah” bolesnika čini bolesnijim nego što je bio...”

Novijom poezijom, pak, odzvanjaju tonovi prigovora i kritiziranja na račun drevne slike Isaa, a. s. Ahmed Alvand donosi poetski fragment o *Isau u Vijetnamu*, a Šefi'i Kedkeni, poput Ikbala, kroz svoje stihove o Isau izražava anti-zapadni stav. Kada Menučehr pjeva o vatri riječima: “Da sam ja bio Isa...” njegova svakodnevna bol i patnja, koju mora podnositi, žešća je i jača od Isaovih bolova koji je svega jedanput razapet na križ na kojem je izdahnuo. Stječe se dojam da je u poeziji ovog pjesnika potpuno izbrisano religijsko stajalište u pogledu Isaa. U izvanrednoj pjesmi Ahmeda Šamloa *Smrt Nazarećanina* još uvijek je sačuvana ideja o bolu i ljudskoj nezahvalnosti: Lazar, koji svoj novi život duguje Spasitelju, sam sebe pita: “Da je Isa htio, mogao je izbjeći raspeće – kada je već činio sva ona nadnaravna djela. Kakvog smisla ima podnošenje bičevanja i nošenje križa na svojim plećima? Međutim, klasična je poezija, pozivajući se na islam, uvijek odbacivala raspeće na križu. “Isa-Masih” ovog pjesnika savremenog iskaza, uprkos svega onog prešućenog negativnog naboja nagoviještenog u poeziji, mnogo je bliži kršćanskom vjerovanju o raspeću, negoli poetskim aluzijama izraženim u riječima s početka ovoga rada: “*Sin Merjemin, ona baklja urlih osobina...*”.

Naravno, naše iznimne pohvale pripadaju svim onim pjesnicima koji u Isau-Mesihu vide kristalno-čisto srce, onaj duhovni nadnaravni princip skriven u čovjekovu biću ■

S perzijskog prevela: Mubina Moker

Isa and Maryam in Persian Literature*

Annemarie Schimmel

Summary

“The Son of Maryam, the beacon of all virtue...” – this is how Muhammad Iqbal speaks about Isa a. s. in *Javed Nama*, his major *masnavi* published in 1932. However, the non-Muslim audience is not familiar with the important role that Isa and his virtuous mother play in Islamic tradition. There have been several studies on this topic (W. N. Wysham, Birge, S. Sorudi), as well as the unpublished paper by Dr. Šumis, presented at the congress of Iranian scholars in Bamberg (1991), but they are not publicly available. As for how Islam touches upon Isa, the last great prophet prior to the arrival of Muhammad p. b. u. h., this has been the long-established source of dialogue and exchange between Muslims and Christians. Of course, this exchange has indicated clearly the differences in conclusions about Isa’s personality.

---

* Original title: Annemarie Schimmel, *Jesus und Maria in der Persischen Poesie*, Spektrum, Iran, 1992, Bonn.